

“IFRS” HOMLI
KONFERENCIYA

CONFERENCE “GLOBAL AND NATIONAL ECONOMIC

TRENDS”

2nd FORUM OF
DEVELOPMENT
STRATEGY:
GLOBAL AND
NATIONAL
ECONOMIC
TRENDS

TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS

1 йўналиш: ГЛОБАЛ
ИҚТИСОДИЁТНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА
ИСТИҚБОЛЛИ ЙўНАЛИШЛАРИ
“Глобал ва миллий
иқтисодий трендлари”

CONFERENCE

19-20
OCTOBER

ФОРУМ

PARALLEL CONFERENCES
“NEW2AN, ICFNDS
AND ICDSIS”

2nd FORUM OF
DEVELOPMENT
STRATEGY:
GLOBAL AND
NATIONAL
ECONOMIC
TRENDS

“NEW2AN, ICFNDS AND ICDSIS”

CONFERENCE
“IFRS”

GLOBAL
ECONOMIC
TRENDS

2nd FORUM OF
DEVELOPMENT
STRATEGY:

“IFRS”

2nd FORUM
DEVELOPMENT

RAQAMLI IQTISODIYOT VA AXBOROT TEKNOLOGIYALARI

2023

ELEKTRON ILMIY JURNALI / MAXSUS SON

ФОРУМ

19-20 OCTOBER

PARALLEL CONFERENCES

“NEW2AN, ICFNDS

AND ICDSIS”

РАҚАМЛИ ИҚТИСО
АХБОРОТ ТЕХНОЛ
ВА ТАЪЛИМНИНГ
ИСТИҚБОЛЛИ ЙўН
“NEW2AN, ICFNDS,
номли параллель
конференциялар

- Macroeconomic Stability
- Social Welfare
- Human Capital
- Decent Employment
- World Economy
- Gender Equality
- Industry 4.0
- Sustainable Agriculture

- Innovation in
education

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION TECHNOLOGY
ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Электрон илмий журнал | Electronic scientific journal

МУАССИС | FOUNDER

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Tashkent State University of Economics

ТАҲРИР КЕНГАШИ РАИСИ | CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD

Шарипов Конгратбой Аvezимбетович — т.ф.д., профессор
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich — doctor of technical sciences, professor

БОШ МУҲАРРИР | EDITOR-IN-CHIEF

Абдуллаев Мунис Курбонович – и.ф.ф.д. (PhD), доцент
Abdullayev Munis Kurbonovich – PhD, docent

БОШ МУҲАРРИР ЎРИНБОСАРИ | DEPUTY CHIEF EDITOR

Вафоев Бобуржон Расулович – и.ф.н., доцент
Vafoev Boburjon Rasulovich – PhD, docent

МАСЪУЛ КОТИБ | EXECUTIVE SECRETARY

Л.А. Аблазов | L.A. Ablazov

ВЕБ-АДМИНИСТРАТОР | WEBMASTERS:

Н.Я. Нурсаидов, А.Ш. Махмудов | N.Ya. Nursaidov, A.Sh. Makhmudov

ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ | EDITORIAL BOARD

С.С. Гулямов – и.ф.д., академик.
Б.А. Бегалов – и.ф.д., профессор.
М.П. Эшов – и.ф.д., профессор.
О.Қ. Абдурахмонов – и.ф.д., доцент.
К.Б. Ахмеджанов – и.ф.д., профессор.
И.М. Алимардонов – и.ф.д., доцент.
Р. Салиходжаев – и.ф.б.ф.д. (PhD).
Проф. Холназар Амонов (Чехия).
Проф. Карина Татек Банетти (Чехия).
Проф. О. Абдураззаков (Германия).
Проф. Эко Шри Маргианти (Индонезия).
Проф. Д.М. Назаров (Россия).
Проф. Н.М. Сурнина (Россия).
Проф. Марк Розенбаум (АҚШ).
PhD. Абдул-Рашид (Афғонистон).
PhD. Аҳмед Моҳамед Азиз Исмоил (Миср).

PhD. Беҳзод Саидов (АҚШ).
PhD. Умид Ахмедов (Дания Қироллиги).
А.А. Исмаилов – и.ф.д., профессор.
И.Е. Жуковская – и.ф.д., профессор.
Т.С. Қўчқоров – и.ф.д., профессор.
Р.А. Дадабаева – и.ф.н., доцент.
Ш.И. Хашимходжаев – и.ф.н., доцент.
А.А. Абидов – т.ф.н., доцент.
И.М. Абдуллаева – и.ф.н., доцент.
Н.Б. Абдусаломова – и.ф.д., доцент.
Ш.С. Эгамбердиев – и.ф.б.ф.д. (PhD).
Р.Х. Алимов – и.ф.д., профессор.
А.У. Қобилов – и.ф.н., доцент.
Р.Х. Насимов – т.ф.б.ф.д. (PhD).
С.С. Қулматова – и.ф.б.ф.д. (PhD).

МУНДАРИЖА:

Шарипов К.А., Ишназаров А.И.	ИҚТИСОДИЙ ҰСИШГА ИНВЕСТИЦИЯ ОҚИМЛАРИ ТАЪСИРИНИ ЭКОНОМЕТРИК ТАДҚИҚ ҚИЛИШ	6
Eshov M.P., Nasirkhodjaeva D.S.	IMPACT OF THE DEVELOPMENT DIGITAL ECONOMY ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY	14
Abdurahmanova G.Q., Mirzaliyev S.M.	OLIV TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING TASHKILY-IQTISODIY MEKANIZMLARI	25
Гулямов С.С., Шермухамедов А.Т.	ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ	28
Abdullayev M.K., Qulmatova S.S.	LOYIHALASH JARAYONLARIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA DIZAYN MUAMMOLARI	34
Абидов А.А.	ДИАГНОСТИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ВОЗМУЩАЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ СРЕДЫ	40
Юлдашев А.А.	ЛОГИСТИКА СОҲАСИДА БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ САМАРАДОРЛИГИ	47
Yakubova Sh.Sh.	DIGITAL DEVELOPMENT AND THE NATURE OF DIGITAL ASSETS	56
Ergashodjayeva Sh.Dj.	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XARIDORLAR MA'LUMOTLARI MAXFIYLIGINI TA'MINLASH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	64
Xashimxodjayev Sh.I., Zhukovskaya I.E.	DIGITAL TECHNOLOGIES ARE A STRONG BASIS FOR THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY	72
Амридинова Д.Т., Курбанова С.А.	ЦИФРОВАЯ ЭКАНОМИКА И ОНЛАЙН ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	79
Fayziyeva Kh., Tursunov Kh., Khidirova M., Kulmanov T., Zikriyoev A.	GROWING UP IN A CONNECTED WORLD: INTERNET USAGE DYNAMIC IS DIGITAL AGE OR HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT?	88
Fayziyeva M.X.	TIJORAT BANKLARI TAKLIF ETGAN RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNI BAHOLASH	104
Qobilov A.O', Abdulaxatov M.M., Rajabov Sh.B., Zokirov S.Z.	ASSOTSIATIV QOIDALAR VA BOZOR SAVATLARINING TAHLILI ..	115
Ризакулов Ш.Ш.	БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ: НА ПРИМЕРЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВО	121
Назарова Р.Р., Нигматуллаева Г.Н.	СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УЗБЕКИСТАНА	126
Meyliev O.R., Gofurova K.X.	THE ROLE OF ELECTRONIC COMMERCE IN THE DIGITAL ECONOMY	132

Ma'murov B.X.	RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA HUDUDLAR IQTISODIYOTI TARKIBIY TUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISHNING MOHIYATI VA UNING OMILLARI	142
Гаипов Ж.Б.	ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ НА ПРИБЫЛЬНОСТЬ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	150
Maxmudov S.B.	MILLIY IQTISODIYOTDA EKSPORT AMALIYOTIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI EKONOMETRIK TAHLILINI BAHOLASH ...	160
Nursaidov N.Y., Vafoev B.R.	PROBLEM OF LIMITED ACCESS TO THE INTERNET IN MOBILE LEARNING	172
Хидирова Б.И.	РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР	179
Xalilova N.K.	O'ZBEKISTON SHAROITIDA XARIDORLARNI BOSHQARISH JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	187
Рахматова Ш.О.	РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ШАРОИТИДА БИЗНЕСНИНГ ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТИНИ БАҲОЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	196
Axmedova S.I.	RAQAMLI IQTISODIYOTDA SANOAT KORXONALARINING ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH BO'YICHA HORIJYIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI	203
Мирзарахимова А.Б.	СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИ РАҚАМЛАШТИРИШДА ЭЛЕКТРОН ТИББИЙ ЁЗУВЛАРНИНГ РОЛИ	209
Abdurakhmonov A.A.	O'ZBEKISTONDA RAQAMLASHTIRISH TENDENSIYALARI VA UNDAGI MAVJUD MUAMMOLAR	215
Abduraxmanova Z.T.	O'ZBEKISTONDA OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRISHNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARNING O'RNI	223
Mustafakulov O'U.	STATISTIKA TIZIMIDAGI RAQAMLI PLATFORMALARNI BAHOLASH VA ULARNI TANLASH	232
Tal'atova D.B.	RAQAMLI TENGSIZLIKNI BARQARORLASHTIRISHNING IQTISODIY O'SISHDAGI O'RNI	238
Nabiyeva F.O.	RAQAMLI BANKING: QIYINCHILIKLAR, RIVOJLANAYOTGAN TEXNOLOGIYA TENDENSIYALARI VA KELAJAKDAGI TADQIQOTLAR	244
Yax'yayev O.Y.	"JUST IN TIME" XALQARO MENEJMENT MODEL, O'RGANILISHI, AMALIYOTI, RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	254
Yuldashov I.S., Ro'ziev N.I.	RAHBARNING BOSHQARUV KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARINI O'RGANISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI	260
Tўраева Н.О.	КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ	265
Muzaffarova D.M.	TASHKILOTNING FUNKSIONAL OPERATSIYALARINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILISH YO'LLARI	275

Rustamova M.M.	KOTLIN TILIDA YARATILGAN XIZMAT SIFATINI BAHOLOVCHI “SAFE MOBILE” ILOVASI	285
Zikirullaeva N.	THE ROLE OF GOVERNMENT POLICIES IN ATTRACTING DIRECT FOREIGN INVESTMENTS	294
Anvarova M.M.	RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONINING KICHIK VA O‘RTA BIZNES KORXONALARIGA ASOSIY TA‘SIRI	305
Parpieva R.A., Norboyeva N.E., Anvarova M.M.	IMPROVING MEDIA LITERACY USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL EDUCATION	311

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION TECHNOLOGY
ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

ЭЛЕКТРОН ИЛМИЙ ЖУРНАЛ

Мазкур электрон илмий журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 19 декабрдаги “Оммавий ахборот ва коммуникациялар соҳасида давлат хизматлари кўрсатишнинг айрим маъмурий регламентларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 1017-сонли қарорида белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, Тошкент давлат иқтисодиёт университети томонидан 2021 йил март ойида таъсис этилган ҳамда халқаро интернет тармоғига жойлаштирилган.

This electronic scientific journal was established by the Tashkent State University of Economics in March 2021, based on the tasks defined in the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 19, 2019 No. 1017 «On approval of some administrative regulations for the provision of public services in the field of public information and communications» posted on the internet.

Нашр қилинаётган “Рақамли иқтисодиёт ва ахборот технологиялари” электрон, илмий журнали Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг 2023 йил 31 январдаги 332/6-сон қарори билан Иқтисодиёт фанлари бўйича “Фан доктори” илмий даражасига талабгорларнинг диссертация ишлари, илмий натижалари юзасидан илмий мақолалар эълон қилиниши лозим бўлган Республика илмий журналлари рўйхатига киритилган.

The electronic scientific journal “Digital economy and information technologies” published by the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2023 No. 332/6 announces scientific articles on the scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Science in «Economic Sciences» included in the list of republican scientific journals that should be published.

Журналнинг интернет ахборот тармоғидаги манзили:

<https://dgeconomy.tsue.uz/jurnal>

The address of the journal on the internet:

<https://dgeconomy.tsue.uz/jurnal>

“JUST IN TIME” XALQARO MENEJMENT MODEL, O’RGANILISHI, AMALIYOTI, RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI

Yaxyayev Otabek Yusupovich

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti

Annotatsiya. *“Just in time” modeli dunyo tan olgan korxonalarda ishlab chiqarishni rivojlantirish modeli. Bu model Yaponiyaning Toyota kompaniyasi tomonidan ilgari surilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishga qaratilgan turli tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan. Bu model rivojlanishi natijasida korxonalarda ishchi hodimlar aniq vazifa olishadi va ishlari ko‘lamida haq olishadi. Korxonada ta‘minot zanjiri muammolari minimal darajada kamayadi, qancha mahsulot kerak bo‘lsa shuncha hom-ashyo ta‘minoti amalga oshiriladi. Logistika tizimida ham muammolar kamayadi. Qancha buyurtma bo‘lsa shuncha tovar ishlab chiqariladi va omborxonalaridagi harajatlar minimal darajada kamayadi. Bu modelda ba‘zi kamchiliklar bo‘lsada umumiy holatda korxonalarining rivojlanishiga hissa qo‘shganligi isbotlangan. Shu o‘rinda bu modelni O‘zbekistonda ham keng qo‘llash korxonalarining yanada samaraliroq ish yuritishlariga sabab bo‘lishiga ishonamiz.*

Kalit so‘zlar. *Just in time, samaradorlik, ishlab chiqarish, yetkazib berish, korxonalar, logistika, ta‘minot, Toyota, menejment, model, Taiichi Ohno, Kanban tizimi.*

Kirish:

“Just in time” JIT korxonalarida ish tartibini optimallashtirish menejment modeli sifatida 1970-yillarda paydo bo‘lgan. Bu modelni ishlab chiqishda olimlar 287 ta korxonalar tashkilotlarida sinov jarayonlarini olib borganlar. Bu modelni o‘rganish butun dunyo olimlari tomonidan bugungi kunga qadar davom etmoqda. JIT modelining qisqacha ma‘nosi:

- Korxonalarda hodim va ishchilar ish jarayonini optimallashtirish: bunda ishchilarga aniq vaqt ichida aniq vazifa berish orqali qisqa ish vaqtida aniq ish bajarilishi maqsad qilib olinadi, hodimlarga kerakli ish anjomlari va zaruriy ish muhiti yaratish orqali ularning faolligi oshiriladi.

- Logistika tizimi rivojlantirilishi evaziga kam resurs, vaqt, harajat evaziga barcha buyurtmalar o‘z vaqtida iste‘molchilarga yetkaziladi. Bunda ko‘pincha uzluksiz buyurtmalar holatida, oldin buyurtma qabul qilinib, keyin ishlab chiqariladi, saqlab turishga ortiqcha vaqt va joy sarflanmaydi, ishlab chiqarish tugagan zamon tovarlar egalariga yo‘naltiriladi.

- Ishlab chiqarish jarayoni jaraoni ham optimallashtirilishi natijasida, ishlab chiqarish jarayonida vaqt, mehnat, resurs isrofi juda katta miqdorda qisqaradi. Bir mahsulot ishlab chiqarish uchun kerakli xom ashyo olinadi, shunga yarasha texnikalar ham rivojlantirib boriladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi ikki xil. Bir tomondan, u ishlab chiqarish samarasi bor yoki yo‘qligini aniqlash niyatida modelning samaradorlik va mahsuldorlikka sezilarli ijobiy ta‘sir ko‘rsatish darajasini aniqlaydi. Boshqa tomondan, tadqiqotning maqsadi o‘z vaqtida ishlab chiqarish, ta‘minot va yetkazib berish mumkin yoki yo‘qligini tahlil qilishdir. „Ishlab chiqarish-samaradorlik“, „ishlab chiqarish-aniqlik-yetkazib berish“ munosabatlarining ijobiy ta‘sir ko‘rsatish darajasini aniqlaydi.

Ushbu model xalqaro tajribada turli olimlar tomonidan turli munosabatlar haqida bir qator tadqiqot farazlarini ilgari suradi va ularni etti mamlakatdagi 207 ta zavoddan

olingan bo'limlar darajasidagi ma'lumotlardan foydalangan holda empirik tarzda sinab ko'rilgan. 1970 yildan hozirgacha ushbu model dunyo olimlari tomonidan rivojlantirib kelinmoqda, rivojlangan mamlakatlar yirik ishlab chiqaruvchilari tomonidan amaliyotda qo'llanib kelinmoqda.

Demak yuqoridagilarni umumlashtirgan holda JIT modelining manosi korxonalarda ishchi kuchi, logistika va ishlab chiqarishni o'zgarishdan iborat. Maqsadi: Hodimlarga aniq va imkoniyatidan kelib chiqib vazifalar taqsimlash, Logistikaga katta urg'u bergan holda omborxonada va yetkazib berish harajatlarini minimallashtirish, Ishlab chiqarishni yaxshilash orqali sifat ko'rsatkichlarni zamon talablariga yetkazish va ildamlab ketish.

Tadqiqot tahlili:

Ko'plab rivojlangan davlatlarni o'rgangan olimlar Yaponiya iqtisodiyotida JIT modelining ahamiyati yuqori ekanligini aniqladilar. Misol uchun JIT ishlab chiqarish modeli asoschilaridan biri Toyota Motor Corporations ham hisoblanadi. 1950-yillarda. JITni rivojlantirishning motivatsion sabablaridan biri quyida keltirilgan:

Ikkinchi jahon urushi paytida yaponlar o'z iqtisodiyotini qayta tiklashga yordam beradigan yaxshi ishlab chiqarish texnikasini ishlab chiqish uchun juda kuchli rag'batga ega edilar. Keyinchalik, 1973 yildagi birinchi neft zarbasidan so'ng, Toyota tizimi boshqa yapon kompaniyalarini jalb qildi, chunki Toyota katta daromadga erishdi, boshqa ko'pgina yapon kompaniyalari esa sezilarli yo'qotishlarga duch keldi.

JIT ishlab chiqarish g'oyasini Toyota ishlab chiqarish tizimining otasi Taiichi Ohno ta'riflagan: "Biz hamma narsani o'z vaqtida qilamiz, mijoz bizga buyurtma berganida, pulni oladigan paytgacha va biz qo'shimcha qiymat bo'lmagan chiqindilarni olib tashlash orqali bu muddatni qisqartiramiz".

Toyota muhandislari JIT tizimi yo'q qilishga intilayotgan yettita kamchilik shaklini aniqladi:

1. ortiqcha ishlab chiqarish chiqindilari,
2. inventar chiqindilari, chiqindilar,
3. ta'mirlash / nuqsonlar,
4. transportning yo'qolishi (keraksiz harakat),
5. ishlov berishning yo'qolishi,
6. kutishning yo'qolishi,
7. transportning yo'qolishi.

JITning aniq ta'rifi bo'yicha kelishuv mavjud emas. Murakkab mavzu odatda juda qisqa tarzda taqdim etilganligi sababli, bu ma'lumotlarning ortga surilishiga va chalkashlikka olib keladi. JITning batafsil ta'rifi quyidagicha taklif qilingan: "JITni ishlab chiqarish metodologiyasi sifatida ko'rish mumkin, u chiqindilarni yo'q qilish va sifatni yaxshilashda yetakchilik qilish orqali umumiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan".

Ishlab chiqarish, yig'ish jarayonida JIT tejamkor ishlab chiqarishni va faqat kerakli narsalarni yetkazib berishni ta'minlaydi. Sifatli qismlar, kerakli miqdorda, kerakli vaqtda va kerakli joyda, minimal quvvat, asbob-uskunalar, materiallar va insonlardan foydalangan holda o'z vaqtida aniqlik bilan iste'molchining rejalashtirilgan talablari va ishlab chiqarish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratiladi. Bu xodimlarni to'liq

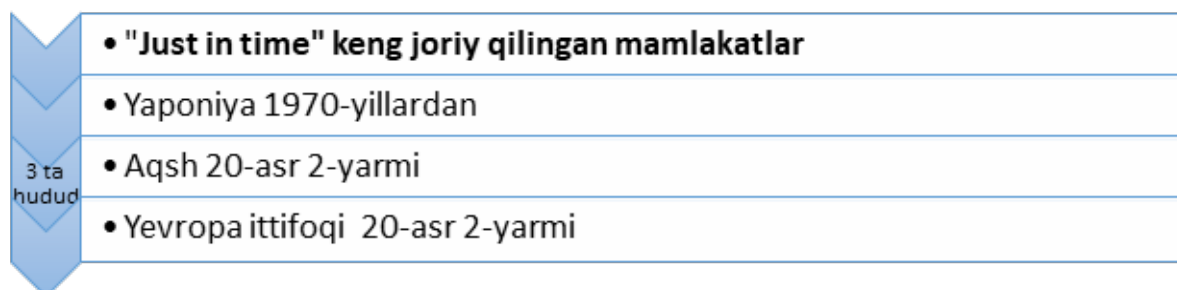
jalb qilishni va jamoaviy ishlarni talab qiladigan aniq usullarni qo'llashni o'z ichiga oladi.

Ko'pgina tadqiqotchilar JIT ning asosiy elementlarini aniqlashga harakat qilishdi. Biroq, tadqiqotchilar o'rtasida JITni amalga oshirish jarayonida ushbu elementlarning ahamiyati haqida aniq xulosalar to'g'risida kelishuv mavjud emas.

Tadqiqotlar JIT ishlab chiqarishni amalga oshirishning bir qancha afzalliklarini ko'rsatgan. JIT kompaniyalarga nafaqat muhim narsalarni taqdim etadi, balki o'zi ishlab chiqaradigan tovarlar sifatini yaxshilash, bu kompaniyaga bozorni o'rganishga sarflanadigan vaqtni 90 foizga qisqartirishga yordam beradi. Eng tez-tez eslatib o'tilgan JIT ning afzalligi xarajatlarni kamaytirishdir. Boshqa afzalliklarga quyidagilar kiradi: inventarni qisqartirish, sifat va mahsuldorlik darajasini oshirish, yaxshilangan yetkazib beruvchilar bilan munosabatlar, mijozlarga xizmat ko'rsatishning yaxshilanishi, yetkazib berish muddatlarining qisqarishi, tugallanmagan ishlab chiqarish va xom ashyoning qisqarishi, inventar aylanmasini oshirish, ish vaqtini qisqartirish, ish joyini qisqartirish.

"Just in time" o'zaro bog'liq bo'lgan amaliyotlar bo'lib, turli fikrlar, natijalar, qarashlardan iborat, bu munosabatlarni o'rganadigan empirik tadqiqotlar ko'lami juda kichik.

"O'z vaqtida" va «faqat kerakli narsani, kerak bo'lganda va kerakli miqdorda» ishlab chiqarishni anglatadi. Misol uchun, taxminan 30 000 qismdan iborat bo'lishi mumkin bo'lgan katta miqdordagi avtomobillarni samarali ishlab chiqarish uchun ehtiyot qismlarni sotib olishni o'z ichiga olgan batafsil ishlab chiqarish rejasini tuzish kerak. Ushbu ishlab chiqarish rejasiga asosan "kerak bo'lgan narsani, kerak bo'lganda, kerakli miqdorda" yetkazib berish isrofgarchilik, nomuvofiqlik va asossiz talablarni bartaraf etishi, natijada mehnat unumdorligini oshirishi mumkin.

1-chizma. "Just in time" modelini birinchilardan qo'llagan davlatlar

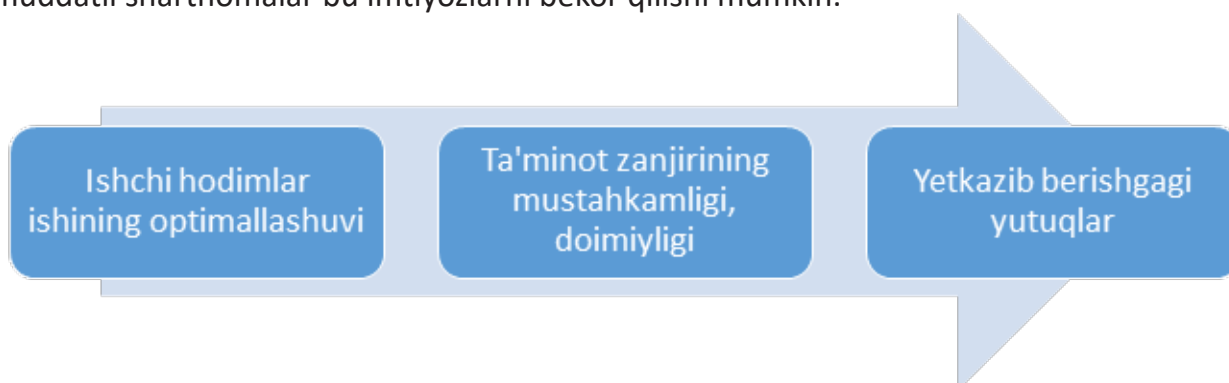
Bu qanday ishlaydi/Misol:

JIT takrorlanuvchi ishlab chiqarish funktsiyalaridan foydalanadigan kompaniyalar uchun eng mos keladi; shifoxonalar, kichik kompaniyalar va boshqa tashkilotlar JIT tizimini nomaqbul deb topishlari mumkin. Masalan, XYZ kompaniyasi kichik avtomobillar ishlab chiqaruvchisi deylik. Seshanba kunlari kompaniya avtomobil shassisini yig'adi, payshanba kuni esa ishchilar old oynani o'rnatadilar. O'z vaqtida inventarizatsiya qilish usulidan foydalangan holda, XYZ qismlarni ularga kerak bo'lganidan bir kun oldin etkazib berishi mumkin. Shassi dushanba kuni, old oynasi esa chorshanba kuni yetkazib beriladi.

JIT ning maqsadi bevosita ishlab chiqarish ehtiyojlarini qondirish uchun faqat etarli inventarni saqlash orqali xarajatlarni kamaytirishdir. Shunday qilib, JITdan samarali foydalanish uchun kompaniya talabni to'g'ri bashorat qilishi kerak. JITni rejalashtirish,

soddalashtirish va standartlashtirishni rag'batlantirish, foydalanilmagan materiallarning narxini yo'qotish va nuqsonli mahsulotlar, keraksiz joylar, qo'shimcha uskunalar, qo'shimcha ish vaqti, kafolatli ta'mirlash va hurdalar narxini kamaytirish orqali transport xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan. JIT shuningdek, ishlab chiqarish jarayonini tezlashtiradi, shu bilan uzoq muddatlarni yo'q qiladi va etkazib berish samaradorligini oshiradi.

JIT-dan foydalanadigan kompaniyalar ko'pincha bir nechta etkazib beruvchilarga ega. Zarur bo'lganda ta'minotni olish muhimligi sababli, oz sonli etkazib beruvchilar etkazib berishni muvofiqlashtirishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, o'z vaqtida kompaniyalar tomonidan berilgan katta buyurtmalar etkazib beruvchilarni etkazib berish va sifat talablariga javob berishga va hajmdagi chegirmalarni taklif qilishga undaydi, ammo uzoq muddatli shartnomalar bu imtiyozlarni bekor qilishi mumkin.

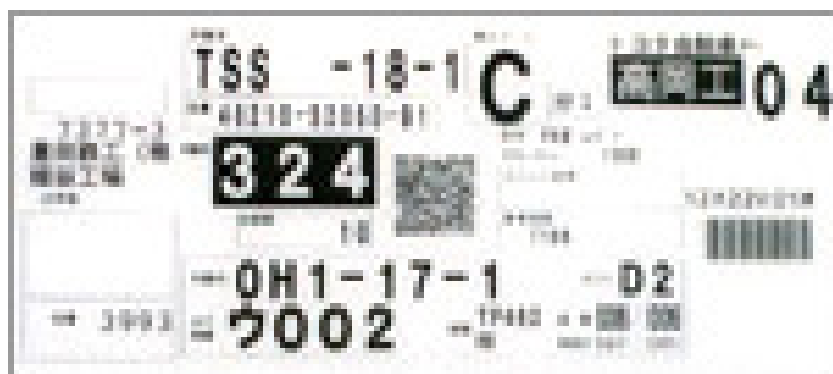
2-chizma. JIT modeli asoslari

Nima uchun muhim:

JITning samaradorlikka e'tibor qaratishi, ishlash to'siqlarini aniqlash va bartaraf etishga e'tibor beradi. JIT tarafdorlari ko'pincha inventar muammolarni yashiradi, deb da'vo qiladilar. JIT, agar ma'lum bir vazifa kutilganidan ko'proq vaqt talab qilsa yoki tizimda nuqsonli qism topilsa, kompaniyaga operatsiyalarni «silliq» qilish uchun ortiqcha inventardan foydalanishni oldini oladi. Shuning uchun o'z vaqtida ishlaydigan kompaniyalar profilaktika ishlariga sarmoya kiritadilar; uskunalar ishlamay qolganda, butun jarayon to'xtaydi.

Kompaniyaning JIT usullaridan foydalanishining mumkin bo'lgan ko'rsatkichlari yuqori inventar aylanish koeffitsientlari va yuqori aktivlar aylanish koeffitsientlari hisoblanadi. Tovar-moddiy zaxiralarning past qoldig'i, shuningdek, kompaniyaning tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olish usullarini tanlash minimal ta'sirga ega ekanligini anglatadi.

Kanban tizimi: TPSda (Toyota ishlab chiqarish tizimi) «kanban tizimi» deb nomlangan noyob ishlab chiqarishni boshqarish usuli ajralmas rol o'ynaydi. Kanban tizimi “supermarket usuli” deb ham ataladi, chunki uning g'oyasi supermarketlardan olingan. Ushbu ommaviy bozor do'konlari mahsulot nomi, kodi va saqlash joyi kabi mahsulot ma'lumotlarini o'z ichiga olgan mahsulotni tekshirish kartalaridan foydalanadi. Toyota o'zining ishlab chiqarish jarayonlarida kanban belgilaridan foydalanganligi sababli, bu usul “kanban tizimi” deb nomlangan. Toyota-da, jarayon qismlarni olish uchun oldingi jarayonga murojaat qilganda, qaysi qismlar ishlatilganligini aniqlash uchun kanban ishlatiladi.

1-rasm. Kanban tizimida ishlab chiqarishni kodlash, detallash

Uzluksiz texnologik takomillashtirish natijasida kanban tizimi IT metodologiyalari yordamida boshqariladigan “elektron kanban” ga aylanib, unumdorlikni yanada oshirdi.

Nega supermarket tushunchasidan foydalaniladi? Supermarket o‘z mijozlariga kerak bo‘lgan tovarlarni, kerak bo‘lganda, kerakli miqdorda saqlaydi va bu tovarlarning barchasi istalgan vaqtda sotuvga qo‘yiladi.

“O‘z vaqtida” g‘oyasini ilgari surgan Taiichi Ohno (Toyota kompaniyasining sobiq vitse-prezidenti) ushbu kontseptsiyani supermarket va mijozni mos ravishda oldingi va keyingi jarayonga tenglashtirish orqali qo‘lladi. Keyingi jarayon (buyurtmachi) oldingi jarayonga (supermarketga) kerakli qismlarni zarur bo‘lganda va kerakli miqdorda olish orqali mavjud samarasiz ishlab chiqarish tizimini takomillashtirish mumkin bo‘ldi. Oldingi jarayonlar endi qo‘shimcha qismlar ishlab chiqarmadi va ularni keyingi jarayonga yetkazib berdi.

Yana shuni ta’kidlash kerakki, “Just in time” modelida ba’zi kamchiliklar ham bor. Bu model kutilmagan holatlarga tayyor bo‘lmay qoladigan holatlari mavjud. Bunday holatlar ish jarayonida ham, taminot tizimida ham, buyurtmalarni qabul qilish va yetkazib berish davrida ham vujudga kelishi mumkin. Misol uchun yaqinda 2023-yil sentabr oyining boshida Toyota kompaniyasining 12 ta mashina ishlab chiqarish liniyalarida ishlab chiqarish to‘xtadi. Bunga sabab kompaniyaning bosh ma’lumotlar bazasida qo‘shimcha kodlash, raqmlashtirish uchun joy qolmagan. Endi mutahassislar uni kengaytirish ustida ishlashmoqda, va bu holat uzoq davom etmaydi.

Xulosa va takliflar:

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinib turibdiki “Just in time” modeli yuqori unumdorlikka ega va quyidagi xulosalarni olishimiz mumkin.

- Bu modelning rivojlanishida Toyota kompaniyasidagi rivojlanish uchun ishlab chiqilgan rivojlanish strategiyalarining ahamiyati katta. Modelni o‘rganmoqchi bo‘lgan olimlar va ishlab chiqarish korxonalari va xizmat ko‘rsatish tashkilotlari bi kompaniya faoliyatini o‘rganishadi.

- “Just in time” modeli ishlab chiqarishda xodimlar faoliyatini optimallashtiradi, taminot zanjirini yaxshilaydi hamda logistika tizimini isloh etadi.

- Kanban tizimi “Just in time” modelining bir bo‘lagi hisoblanadi. Kanban tizimi qisqacha ishlab chiqarilayotgan har bir detalning malumotlar bazasida aks ettirishni o‘z ichiga oladi.

- Olimlar bu modelni faol o‘rganib kelmoqda shu vaqtgacha ba’zi tadqiqotlarda bir vaqtning o‘zida 300 ga yaqin korxonalar va tashkilotlarning boshqaruv, ishlab chiqarish,

saqlash va yetkazib berish tizimlari chuqur o'rganilib dastur doirasida turli bo'g'inlarga ishni rivojlantirish uchun turli takliflar berilgan.

- Bu model ishlarni jadallashtirish bilan birga ko'p bo'lmagan biznes xavf-hatarini oshirishi ham mumkin ekan. Ko'pincha taminotdagi qisqa uzilish ishlab chiqarishda 2-3 barobar qattiqroq aks sado beradi. Chunki to'xtagan ishni qayta yo'lga qo'yish, ko'p vaqt va kuch talab qiladi. Zamonaviy olimlar modelning aynan shu jihatlarini rivojlantirish ustida ishlashmoqda.

- Modeldan yurtimizda hamko'plab tarmoq va sohalarda foydalanish maqsadga muvofiq, ayniqsa sanoatda.

- Modelni rivojlantirish endi raqimli texnologiyalar bilan amalga oshadi, bu borada Sun'iy intellekt muhim ahamiyatga ega. U kutilmagan xavflarni kuzatib borishi mumkin. Turli tahlillarni ham qisqa vaqt ichida samarali amalga oshiradi, faqat kerakli hudud va raqamlarni to'g'ri kiritish talab etiladi.

Bu model barcha ishlab chiqarish bo'g'inlarini o'rganadi va vaqt, hom-ashyo, ishchi kuchi isrofini maksimal kamaytirish bo'yicha barcha chora tadbirlar rejasini ishlab chiqadi. Shuning uchun ham bu modelni yanada chuqurroq o'rganish va yurtimizda tadbiq etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pamela Danese, Pietro Romano, Thomas Bortolotti "JIT production, JIT supply and performance: investigating the moderating effects" Industrial Management & Data Systems Vol. 112 No. 3, 2012.

2. Ayman Bahjat Abdallah, Yoshiki Matsui "JIT AND TPM: THEIR RELATIONSHIP AND IMPACT ON JIT AND COMPETITIVE PERFORMANCES" 2008.

3. "The impact of Just-In-Time manufacturing on firm performance in the US" Mark Huson a Dhananjay Nanda, Journal of Operations Management 12 (1995) 297-310.

4. Dr.Assrar Sabry, "The Impact of Manufacturing Strategy Dimensions on JIT Practices in Some of the Egyptian Companies" JRL of the Faculty of Commerce for Scientific Research. January 2019, Vol. 56 No. 1

5. Mats Winroth; Mats Björkman "Use of manufacturing strategies in reality: A company's overall view of manufacturing and possible obstacles to realization of the strategies" 2003.

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION TECHNOLOGY
ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Электрон илимий журнал | Electronic scientific journal

Muharrirlar:
Yaxshiyev H.T.
Matxo'jayev A.O.

Musahhih:
Matxo'jayev A.O.

Tehnik muharrir:
Mirzayev J.O'.

Litsenziya AI № 2537 08.02.2022 y. Bosishga ruxsat etildi 19.10.2023.
Qog'oz bichimi 60x84 ¹/₈. Shartli bosma tabog'i 19,9. Raqamli bosma.
Adadi 50 nusxa. №16/10-2023 - sonli buyurtma.

“Zarafshon Foto” MCHJning matbaa bo'limida chop etildi.
100164, Toshkent sh., Mirzo Ulug'bek tumani, Shahriobod ko'chasi, 3-uy.

CONFERENCE "GLOBAL AND NATIONAL ECONOMIC TRENDS" 19-20 OCTOBER

1st DIRECTION: TRENDS AND PROSPECTIVE DIRECTIONS OF GLOBAL ECONOMIC DEVELOPMENT.

CONFERENCE "GLOBAL AND NATIONAL ECONOMIC

TRENDS"

19-20 OCTOBER 2023

TASHKENT STATE

UNIVERSITY OF ECONOMICS,

TASHKENT, UZBEKISTAN

CONFERENCE "NEW2AN, ICFNDS and ICDSIS"

Parallel conferences

CONFERENCE "IFRS" ФОРУМ

DEVELOPMENT STRATEGY:

GLOBAL ECONOMIC TRENDS

"IFRS" НОМЛИ КОНФЕРЕНЦИЯ

CONFERENCE "GLOBAL AND NATIONAL ECONOMIC TRENDS"

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF ECONOMICS

ЎНАЛИШ: ГЛОБАЛ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛИ ЎНАЛИШЛАРИ. "Глобал ва миллий иқтисодиёт трендлари" номли конференция

PARALLEL CONFERENCES

"NEW2AN, ICFNDS and ICDSIS"

AND ICDSIS

- Conditions for improvement
- Corporate Accounting
- Institutional problems
- Training personnel for
- Business environment
- Digital technologies in

CONFERENCE

TRENDS" CONFERENCE 19-20 OCTOBER

+998 71 239-28-94 <http://dgeconomy.tsue.uz/>

dgeconomy_tdiu@mail.ru, dgeconomy@tsue.uz

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy.

ФОРУМ

- Gender Equality
- Industry 4.0
- Sustainable Agricultural Development

- Digit
- Gree
- Envir
- Alter
- Artif
- digit